

ОБ'ЄКТИВНО-ДРАМАТИЧНИЙ ДИСКУРС НОВЕЛИ ГРИГОРІЯ КОСИНКИ „ПОЛІТИКА”

Олег ПОЛЯРУШ (Кіровоград)

У статті детально проаналізовано новелу Г. Косинки „Політика”, розглянуто проблематику, майстерність прозаїка у розкритті психології персонажів, драми селянства в епоху історичних зрушень.

Ключові слова: новела, проблематика, драматизм, психологізм.

In the article the particularly detailed analysis of G. Kosynka novel “Politics” is given.

The problems of the novel, prosaist's mastery in deep revelation of characters' psychology and peasantry's drama in the epoch of historical upheaval are considered.

Key words: a short story, problems, dramatic effect, psychologism.

Вульгаризаторська критика 20-х років минулого століття нищівно викривала Григорія Косинку як куркульського агента в радянській літературі і його набутків у психологічній прозі належно не оцінила. А реабілітація чесного імені майстра слова 1957 року була «напіввизнанням із напівзамовчуванням». І лише в незалежній Україні було зроблено «перші спроби не по-новому, а по-справжньому прочитати твори Григорія Косинки, осмислити їх роль і місце у становленні української та й узагалі літератури» [1, с. 22] та означено провідну рису творчості митця, який не допускає компромісів, «не жаліє ні бідняка, який одержав землю і засліплено торжествує – втішається, бо він щасливий... Безжально розвінчує і несамовиту лють куркуля, який зненавидів голодного сусіду за його надію на власну земельку» [2, с. 353]. Особливо якщо ця надія реалізувалася за рахунок земель того ж таки куркуля. А водночас у новелах «Політика», «Змовини» та інших простежується і драма заможного селянина в умовах класових збурень. Це засвідчувало, що автор зображував

події «з об'єктивно-гуманістичних позицій, понад усе дбаючи про вірність тій правді життя, що була дотична до всіх воюючих сторін, але жодній з цих сторін не належала повністю» [7, с. 15].

Окресливши ідеологічно засади аналізу творів Г. Косинки, дослідники у статтях здебільшого обмежуються загальним оглядом його спадщини, а на часі давно постала проблема детального розгляду кращих творів письменника. Це насамперед стосується новели «Політика», яка завжди була в епіцентрі дискусій, різночитань її концепції. Варіанти трактування образу головного героя Мусія Швачки та інших персонажів свідчать про непростий процес подолання тенденцій тоталітарної доби. Цікавими в цьому дискурсі видаються спостереження І. Андрусяка, який зазначає, що «у пізніх текстах Григорія Косинки – «Політиці», «Серці», а особливо «Гармонії» – вже немає тієї безсторонності, що в новелах із перших книжок, де автор не дає «ідеологічної оцінки» вчинкам своїх персонажів, лише емотивно підводить читача до висновків, у суті своїй гуманістичних, а не ідеологічних. Тут уже комуністи – «правильні», куркулі – «вороги» і т.д. » [1, с. 20]. А вже через кілька абзаців висловлює сумнів щодо однозначності твердження: «І хоч образ Мусія виписаний автором нібито з симпатією, – та все ж не лише думки про «хороших комуністів» і «поганих куркулів» збурює в читацьких головах цей твір» [1, с. 21]. Ця принагідна оцінка-роздум, кинута без коментарів – тонко підмічена автором ситуація з сучасним осмисленням творчості прозаїка, зокрема, одного з довершених шедеврів – новели «Політика», яка потребує детального перепрочитання.

Мета нашого дослідження – спроба з сучасних позицій проаналізувати новелу Г. Косинки «Політика», запропонувати варіант трактування як проблематики, так і характерів, долі персонажів, представників селянського середовища в соціально-політичних обставинах 20-х років ХХ століття.

Для ґрунтового осмислення поставлених автором проблем необхідно насамперед чітко окреслити соціально-побутові, економічні, ідеологічні основи конфлікту, зробити екскурс у минуле персонажів, про яке автор інформує через прихований підтекст, окремі деталі, штрихи, натяки. Тому уточнимо простір, деталі хронотопу минулого, який визначив поведінку і мотивацію вчинків усіх персонажів протягом Святвечора 1924 року, що і є основою для об'єктивного обґрунтування драматичного дискурсу, який домінує у творчості Г. Косинки.

Сім'я Швачки багатодітна. Такий висновок впливає з авторської фрази-уточнення «найстарша донька Степанидка» (тут і далі курсив наш. – О. П.) [3, с. 170]. Про інших дітей, їхню кількість автор навіть не згадує. Отож логічно їх було мінімум троє. Найстаршій Степанидці біля 11–13 років, якщо орієнтуватися на образний вислів матері: «Ого, ще п'ять год прокує зозуля, а ти, мамо, за скриню подбай...» [3, с. 171]. Звідси випливає, що побралися незаможний Мусій і куркулівна Мар'яна десь мінімум 12 років тому, і вчинили це проти волі батьків нареченої. Та мати Мар'яни

змирилася з тим, що сталося. Ні насмішки, ні скептичне ставлення рідні (а чотири сестри Мар'яни були одружені з синами багатіїв, жили заможного) не заважали зберігати родинні стосунки, визнавати зятя-бідняка. Подружжя Швачок регулярно їздило до батьків у гості, Мусій, очевидно, відчував ставлення до себе, терпів приниження, але, як згадує, пив з багачами горілку, сидів за одним столом.

Революція, громадянська війна зробили злидаря Мусія Швачку більшовиком. Він воював, переховувався від політичних супротивників, востаннє взяв участь у штурмі Перекопу в листопаді 1920 року, де був контужений і «одбіг... два пальці з лівої руки» [3, с. 170] та роздобув револьвер. Повернувшись додому, Швачка очолив комбід, виступив ініціатором розкуркулювання заможних селян, особисто організував конфіскацію шести десятин землі у рідного тестя, а його свата Андріяна розкуркулили «вщент».

З того часу Мусій жодного разу не зустрічався з родом дружини. Урешті поступився перед її умовляннями, згодився поїхати до тестя на Святий вечір. І саме тоді у процесі святкування розкривається об'єктивно-драматичний дискурс долі всіх персонажів у нових суспільно-економічних умовах незалежно від політичних переконань та майнового статусу кожного. Г. Косинка тонко відчув вагомість моменту для розкриття внутрішнього світу, драми героїв та постановки проблеми, яка лишалася дискусійною протягом десятиліть. Адже, з одного боку, дослідники Ю. Лаврінченко, В. Фащенко свого часу прийшли до визначення об'єктивно-драматичного дискурсу творчості прозаїка, а з другого – інерція доби тоталітаризму досі у ряді випадків виводить образ Швачки як героя, творця нового світу, який гине у боротьбі з класовими ворогами.

Тому ми будемо дотримуватися головної умови: на основі детального аналізу тексту новели, системи художніх засобів, композиції розкрити характер, психологію і драматизм долі Мусія Швачки та інших персонажів.

Мусій Швачка: постать і доля. Це типовий представник незаможного селянства, який щиро повірив у можливість творення обіцяного більшовиками комуністичного раю на землі, і він активно включився в боротьбу. Це був період пробудження до активної діяльності тисяч неписьменних або малописьменних незаможників, які з натхненням оволодівали політграмотою, освоювали досі невідому термінологію, часто не розуміючи значення слів. Мусій зрозумів головне: усі дії, вчинки – то є політика, і фраза «така наша політика» в устах активіста стала приводом народження прізвиська, яке міцно приросло до господаря – *Політика*.

Г. Косинка наскрізно простежує настрій, почуття Мусія Швачки, увага автора зосереджена на розкритті внутрішнього світу головного героя у конкретних ситуаціях: перша – збори Мусія в дорогу в сімейному оточенні, друга – це сама поїздка з відповідною амплітудою настроїв, потрясінь, і, нарешті, – сама гостина в батьків дружини, що закінчилася трагедією.

Ось перше знайомство з героєм. Г. Косинка традиційно розпочинає сюжет без розлогих описів і філософських роздумів, він змальовує Мусія в момент вирішення серйозного питання: комуніст, затятий атеїст погодився на вмовляння дружини поїхати до її батьків у гості на Святий вечір. Його роздуми в момент зборів: *«Три годи не тив з багачами за одним столом, три годи з родом не гуляв, як на ножках був, а сьогодні, виходить, поїду колядувати? Не годиться наче так, та поїду на злість, побачу, яку то політику мені шуряки мудрі з тестем заспівають?..»* [3, с. 170]. Це підкреслення трирічного терміну розриву стосунків – відстань від дня фатального розкуркулювання тестя і початку активної політичної діяльності Мусія. Тут він ніби й вагається (*«не годиться наче так»*), і саме головне рішення – визначена мета поїхати *«на злість»*. Довершує характеристику активіста портрет: він *«Стояв коло столу, як той **дружко** на весіллі: шапка заломлена набакир, на вусах краплини води, а широка долоня лягла на стіл так сильно, що захиталося світло в хаті»* [3, с. 170]. Для правильного розуміння внутрішнього стану, настрою Мусія Швачки варто уточнити семантику слова **дружко**: це *«Одружений чоловік, який на запрошення родичів жениха є головним розпорядником весільного обряду»* [5, с. 424].

Досить несподіване порівняння, яке навіть зримі асоціації : дружко – вже підпилий на святі одруження, з хвацько заломленою набакир шапкою, і краплини води на вусах Мусія, як такі самі краплини горілки у друга, а різкий, рішучий жест – це відчуття стану ейфорії нашого друга, правда, на іншому, кривавому весіллі класової боротьби. Саме завдяки їй Мусій нажив півсела ворогів, цим автор натякає на масштаби розкуркулювання, процесу, в якому швачки-незаможники відчували смак помсти заможним односельцям.

Ейфорія і самовпевненість убили людяне в душі активіста: він хизується тим, що його комнезамщики взяли шість десятин землі в його ж тестя, *«як зубами»*, гордиться, що ніхто не звинуватить його в неправильній політиці. Психологічний стан Швачки, домінування бойового настрою перед поїздкою до своїх класових ворогів – рідні дружини – знаходив також інші зовнішні прояви. На побажання Мар'яни не згадувати про свою політику в батьків, щоб не побили, він театральнo виставив до каганця ліву руку і сказав: *«Хай не забувають, що Політика одбіг під перекопом два пальці лівої руки, зате права ціла, а за стрільбу сам цар Микола медалю видав!..»* [3, с. 171]. Це свідчило про психологічну готовність героя до сутички з ріднею, такий стан додатково підсилювала і наявність револьвера, якого він завбачливо прихопив із собою. Концентруючи увагу на цій деталі, письменник підкреслює, як відбуваються зміни в психології незаможників: покора, смиренність змінюються на прагнення помсти, з'являється відчуття стану непогрішності.

Друга ситуація – безпосередньо поїздка в гості: войовничий запал Мусія Швачки непомітно переходить у сумніви, тихо підкрадається почуття

страху в міру наближення зустрічі з ріднею, якісь думки хвилювали, насторожували Швачку, водночас він відчував тривожний настрій припинення дружини. Згадка про Андріяна Кушніра, який, очевидно, також буде серед гостей, погіршила настрій. Г. Косинка тонко передає метаморфозу: де й подівся бойовий дух весільного друга, натомість утверджується відчуття, що іде *«на страмленіє»*, бо яке ж то буде гостювання, якщо оточення налаштоване вороже. Відбувається перехід до панічного стану, який Швачка намагається заглушити гнівом і зганяє те зло на коневі, якого спершу *«різко стьобнув ... батагом»*, а потім *«з люті»* вдарив. Дружина тонко відчувала цей перепад від *«різко»* до *«люті»* і мовчала, передчуваючи недобре.

Ще більшого страху додала раптова зупинка коня, коли той перелякано захріп, помітивши на дорозі підозрілий предмет. Мусій, який щойно відчував бойовий настрій, тут *«обережно, тихо якомсь витяг з кишені револьвера»* [3, с. 173].

Сподівання провокації не справдилося: напівзамерзлого кота, що був причиною психологічного стресу Швачка тут же вирішив подарувати Кушніреві за конфіскованого бика, настрій змінився, він спокійно заховав револьвера, знову відчув себе хоробрим і якомсь зі здивуванням сказав Мар'яні про Кушніра: *«Уяви, не забув ще й досі розкуркулювання»* [3, с. 173]. (Мова йшла про те розкуркулювання *вщент*, яким так гордився Швачка).

Третя ситуація – гостювання в батьків дружини – є кульмінацією і розв'язкою у стосунках між головою комнезаму і куркулями. Саме тут Г. Косинка спрямовує всю потужність таланту на глибоке розкриття характеру, громадянської позиції і трагедії Мусія. Він не пом'якшує напруги між заможними селянами і активістом-комнезамівцем. Для автора найважливіше донести до читача істину: класове протистояння – це трагедія, у якій, як правило, винні обидва табори, вони ж стають і його жертвами. Щодо образу Мусія Швачки, то саме про його поведінку у домі батьків дружини на Святвечір мова має йти, за влучним виразом дослідника, про те, що він *«виписаний автором нібито з симпатією»*. Це тонко підмічене *нібито* автор готує протягом усього твору. Досить навести окремі штрихи з сімейного життя, оцінки чоловіка Мар'яною, щоб відчувати щирість чи браваду чоловіка. Найстаршу доньку-підлітку він налаштував на свій бойовий політичний лад, вона підтримує батька, який при дитині може різко і гордо *«рубонутти»* дружині, що донька вдалася в нього. Категоричність чоловіка, його поведінку Мар'яна оцінює про себе прямо: він *«гарячий»*, йому *«кленки не хватає»* [3, с. 171], особливо коли ще й вип'є. А вголос сказати боїться, тому її репліки супроводжуються авторськими коментарями типу *«обережно засміялась»* [3, с. 170], *«виводила... далі»* [3, с. 170], *«лагідно промовила»* [3, с. 174] тощо. Тож

добре знаючи запальний характер чоловіка, вона не дарма перед поїздкою умовляла його не гарячкувати в гостях, не пропити розуму.

Початок гостини, здавалося, не віщував нічого лихого. Зустріч була стримана і напружена, «чоловіки суворо віталися» [3, с. 175], теща пригощала зятя, беззлобним видавався і жарт Кушніра, все для початку обходилося без політики. Та перша ж нагода, скарга племінниці дружини, яку як куркулівну відрахували з інституту, іронічні репліки родичів з цього приводу спровокували Мусію пояснити суть класової політики. Тут заслуговують на пильну увагу авторські коментарі з явним іронічним підтекстом: Швачка спершу допив «для сміливості третю чарку, не втернів» [3, с. 176], щоб не прокоментувати. (Зауважмо: святкування тільки розпочалося, а він уже встиг допити третю чарку).

Максимальної напруги атмосфера за столом набула в процесі діалогу Кушніра й Швачки. Літній заможний господар, у якого, до речі, «комуна» сина за Петлюру вбила, а комуніст Швачка розкуркулив його «вицент», звертається до свого кривдника, не приховуючи іронії і образи: «От, Мусію Степановичу, четвертий год пройшов, як ви комуні бика, спасибі вам, взяли в мене, а я не забув. Умру – не забуду: грабіж...». Зовні це звертання звучить каректно, а відповідь комуніста – принизливо, зверхньо: «Я вам кота хотів сьогодні подарувати за того бика, та здох дорогою! Гарний кіт був...» [3, с. 177].

Перед нами постає вчорашній незаможник, якому несподівана кар'єра, прагнення помсти затуманили голову, тож авторське зіставлення його поведінки з весільним дружком якраз вияскравлює самовпевненість активіста. І на зауваження про нетактовність відповідь Швачки знову звучить як виклик: «А як же треба одказувать? Підлабузнюватися, правда?» Після перепалки з Кушнірем Швачка «сидить блідий, його рука з куксами на пальцях, тремтіла, очі бродили стуманілі по кутках хати», він «встав, похитуючись, з-за столу і тихо вийшов надвір».

Свіже повітря, піклування про коня, здавалося, заспокоїли підпилого активіста. Та він уже не міг розслабитись і в монологі, адресованому коневі, виказав свою позицію щодо куркулів, яким не подобається більшовицька політика: «... хай не сичать, гади! Політика, брат, наша їм не наравиться! Зрадили як: торгівлю дозволено, а Кушнір уже й лапи простяг – землі хочеться... на груди б тобі землі насипать, зараза!» А Кушнір, до речі, позитивно сприйняв і політику непу, і дозвіл на торгівлю та володіння землею, схвалені більшовицькою владою. Заодно від Швачки перепало і студентці, згадавши яку, він «вилаявся гидкою лайкою».

Повернення головного героя до хати Г. Косинка виписує, констатує його стан і настрій: «голова йому похитувалася – був напідпитку, а рідко тив горілку» (остання деталь немов реабілітаційна). Мусій розстебнув гудзика на сорочці і «твердо, з рішучістю на обличчі, зайшов до хати» [3, с. 178]. Дух був бійцівський, тому на благаання тещі не чіпати Кушнірів

він одказував *голосно*, щоб усі чули, і *«люто метнув очима на Кушніра»*. Він *«блідий був, аж синій, – одна тільки рука, ліва, тремтіла, бо контужений був»*. На звинувачення Кушніра відповідав глухо, загрозово. Ось така анатомія *«політики»* комуніста, голови комнезаму. Перепалка переросла в бійку, в якій не віщували нічого доброго ні різницький ніж у руці Кушніра, ні жест Швачки, який *«шарпнув правою рукою до кишені за пістолетом»* [3, с. 180]. Зрештою сталося вбивство.

Події святкового вечора практично не дають підстав розглядати образ Мусія Швачки як активного, ідейно переконаного комуніста, що став жертвою куркульського спротиву політиці радянської влади.

З новели читачеві відомі лише факти розкуркулювання Мусієм рідного тестя та його свата; за його активні дії, зі слів дружини, нажив він півсела ворогів та з легкої руки Кушніра – прізвисько *Політика*. Логіка розповіді Г. Косинки веде до єдиного висновку: письменник правдиво, переконливо розкрив драму селян, збурених класовим протистоянням. Цей процес не ошчасливив ні незаможників, втягнутих в активну боротьбу, ні заможних селян, які відстоювали свої майнові інтереси.

Драма заможного селянства. Соціально-економічна політика на селі початку 20-х років минулого століття стала причиною драми різних верств населення, руйнувалися вікові устої, класова войовнича ідеологія вела до нищення родових зв'язків і традицій, різкого загострення протистояння, до нівеляції національних основ суспільства. Г. Косинка, Б. Антоненко-Давидович, В. Підмогильний та ін. «намагалися максимально точно передати багатоголосся своєї неоднозначної епохи, акцентувати національні проблеми оновленого українського суспільства, внутрішні суперечності української людини, що опинилася на роздоріжжі свого екзистенціального, а не лише громадянського вибору. Понад усе визнавали та обстоювали пріоритет загальнолюдського, національного над ідеологічним, класовим чи партійним» [4, с. 176]. Цей дискурс яскраво виражений у новелі Г. Косинки «Політика», де автор аргументовано розкриває драму не лише незаможника-активіста, а й заможного селянства, його прагнення вижити у складних соціально-політичних умовах протистояння. І з цією метою автор символічно зібрав під батьківським дахом представників одного роду саме на Свявечір.

Письменник лаконічно аргументує драму дружини Мусія, її батьків, родини Андріяна Кушніра. Мар'яна стала заручницею соціально-економічних обставин. Дівчина виросла в заможній родині, мріяла жити в достатку, одруження з незаможником проти волі батьків змінило перспективу і її долю, хоча рідня й змирилася із зятем і прийняла його. З часом політична діяльність Мусія, а головне – факт розкуркулювання батьків дружини – призвели до розриву стосунків між родинами, і Мар'яні доводилося миритися зі злиднями, відчувати на собі співчутливі й осудливі погляди заможних сестер. Митець майстерно розкриває психологічний стан

жінки в гостях у батьків: не давала спокою сорочка, в якій вона ще колись діувала, а тепер змушена одягати її на свято, відчувала, як сестри придивлялись до її нової хустки і прикидали, з чиєї вона комори, підозрюючи, чи то не наслідки розкуркулювання односельців.

Непросто склалися і стосунки Мар'яни з Мусієм: вона любить чоловіка і водночас побоюється його крутого характеру. Збираючись у гості, жінка хвилюється про можливі наслідки поїздки, дуже делікатно натякає Мусієві, щоб повадився чемно, не розводив політики, був стриманим. Через репліки автора, внутрішні монологи Мар'яни розкривається і колоритна характеристика натури чоловіка: його самовпевненість, фанатизм, категоричність. Вона далеко не завжди поділяла його погляди, осудливо оцінювала діяльність комнезамів: *«Не вік же гризтися з людьми та комнезамів своїх захищати»*, *«Служив їм, служив, а дяка? Ворогів нажив півсела»* [3, с. 170]. Тут чітко відчутне протиставлення двох категорій: *заможні люди і комнезами*, останні чужі їй, жінці з заможної родини. І тут же Мар'яна гонорово згадує про свій статус як дружини комуніста, голови комнезаму: *«А зайшла комуна – прийдіте поклонімося Мар'яні! Наче Великдень їй настав»*, *«Боялися чоловіка [...] і лащилися до Мар'яни – не пособилося»* [3, с. 172]. Жінка потрапила в статус «своя серед чужих, чужа серед своїх».

Свого часу її били польські офіцери за чоловіка-більшовика, багатії хотіли виселити з села. Тепер же вона, згадуючи минуле, їде в гості в піднесеному настрої, сидить на санях, *«наче молода на посагу»*, щаслива, певна, що за рік-два вони зіпнуться на ноги і *«мимоволі гордіє та тшиється своїм чоловіком»* [3, с. 172]. Митець вдало підібрав унікальне слово *гордіє* для підтвердження лету фантазії, помислів, яких прагнула заскочити молодиця, аби вивищитися поміж сестер-багатійок. Та цей настрій непомітно змінюється тривожними спогадами: думки, спотикаючись, біжать у минуле, солодощі мрій, зіткнувшись із реальними ситуаціями пережитого, насторожували, змушували мовчати. А помисли про майбутнє ніяк не поєднувалися з комнезамами, психологія жінки чітко зорієнтована на власне господарювання.

Отак наскрізно Г. Косинка розкриває роздвоєння, метання жінки між родом і сім'єю, між мріями про достаток і злиднями, ненавистю до комнезамів і гордістю про свій статус дружини комуніста. За таких умов її доля неминуче мала прийти до драматичного фіналу.

Незавидною постає і доля родини батьків Мар'яни, насамперед матері. Здавалося, в сім'ї складалося все щасливо: жили заможнo, чотири дочки повиходили заміж за синів багатіїв. Лише Мар'яна стала дружиною незаможника, та попри все мати намагалася будь-що зберегти єдність родини, сприяла, щоб Мусія прийняли в родину як рівного. Вона в новелі постає берегинею роду, що готова йти на будь-які жертви заради злагоди. Жінка усвідомлює масштаби матеріальних втрат, моральні наслідки від

розкуркулювання сім'ї зятем, ганьбу і сором за скоєне ним перед заможними господарями. Мати ладна пробачити Мусієві жорстокий і ганебний вчинок, вона радіє, що після тривалого розриву дочка з чоловіком нарешті приїхала погостювати на Святвечір. Теща впадає перед Мусієм, величає його зятем, змітає пилінки з лави, щоб посадити дорогого гостя, наголошує на їхньому родинному зв'язку, який їм дорого коштував: *«хоч за тебе, сину, ребро мені переламали, та кров моя за тобою, і в роду, виходить, всі ми рівні»* [3, с. 176]. Непросто батькам приймати зятя-комуніста, з яким життєві дороги розійшлися і навряд чи поєднуються. Процес ускладнювався ще й тим, що за столом зібралася і родина багатія Кушніра, вщент розкуркуленого Мусієм.

Мати відчуває складність ситуації, і коли з'ясування обставин між Андріяном та Мусієм дійшло апогею, вона кинулася, мов та пісенна чайка, рятувати родинний мир. Її благання *«Роде мій! Свахо... Били комуну, й вона била, не згадуймо, а не треба Святого вечора бучу якусь здійсмати...»* [3, с. 176] було останньою надією зупинити кровопролиття. Однак крик душі матері уже не міг змінити розвитку подій, класове протистояння в суспільстві, розбурханому більшовиками, завершилося кровопролиттям у родині.

Драма батька Мар'яни, з нашого погляду, залишена Г. Косинкою на самотійне осмислення реципієнта. У творі цей образ присутній майже віртуально: спершу згадка про нього прозвучить у діалозі дружини з донькою Степанидкою, вдруге ми дізнаємося, що він сидить за святковим столом поруч із Кушнірем, і той звертається до нього в розмові.

Логіка подій дозволяє зробити висновок, що батько з самого початку не схвалював вибору доньки, не зміг завадити одруженню і збайдужів до її долі. Навіть під час голоду зерно їй позичав під заставу, незважаючи на те, що в сім'ї доньки росли його внуки.

Автор не характеризує батька ні як господаря, ні через стосунки з односельцями. Що ж до ставлення до зятя, який власноручно організував розкуркулення тестя, то ні з християнських, ні з загальнолюдських гуманістичних критеріїв цей крок не можна ні зрозуміти, ні пробачити: дожитися до такої ганьби і терпіти за святковим столом присутність жорстокого класового ворога дано далеко не кожному. Батько, очевидно, за наполяганням дружини змирився з обставинами, роками терпів гостювання зятя, але пробачити не зміг, і в критичну мить лишився нейтральним спостерігачем.

На пильну увагу заслуговує образ дружини Кушніра. Об'єктивний дискурс змалювання трагедії матері не випадково лишається поза увагою дослідників. За традицією в добу тоталітаризму вона сприймалася як дружина жорстокого куркуля, націоналістка, яка ненавиділа більшовиків. Г. Косинка створює її образ лише кількома штрихами, але цього достатньо, щоб зрозуміти горе матері, яка втратила сина в громадянську війну. Хтось

із жінок затагнув пісню «Ой, що ж бо то за ворон...» про смерть отамана, якого після загибелі в бою побратими поховали в сиру землю. Мотив смерті не гармонував зі світлою подією Святвечора, і сумна мелодія раптово обірвалася. Та спів запав у серце матері, вона вирівнялася за столом, з гордістю звернулася до внучки господарів: «Заспівай мені тієї України, хай хоч сина згадаю, що комуна за Петлюру вбила» [3, с. 176], і далі наполягала: «Хай мені України заспіває» [3, с. 177]. А потім невтішно заплакала. Цих кількох штрихів авторського контексту достатньо для висновку, що перед нами скорботний образ матері-патріотки, яка втратила сина – борця за Україну її мрії, понищену більшовиками.

Так само скупо зображено і Андріяна Кушніра. Автор не подає жодних свідчень його експлуаторської жорстокості, зажерливості, злочинної діяльності, які приписувалися йому тенденційною критикою як типовому представникові класу експлуаторів. У центрі уваги митця драма, більше того, трагедія батька і господаря. Логіка нищення його роду проведена чітко послідовно: у громадянську війну більшовики вбили сина його, борця за незалежну Україну, в 1920–21 роках його розкуркулили вщент, організатором акції був комуніст Швачка. Слова пісні про смерть отамана, що несподівано обірвалася, асоціювалися з його власною трагедією, і Кушнір продекламував по пам'яті текст її до кінця. Тож цілком слушно виникає питання: хто в першу чергу винен у трагедії, яка розіграється в Святвечір – комуніст Швачка, який розкуркулив з власної ініціативи Кушніра і тепер знущається, іронізуючи, що хотів подарувти kota за відібраного бика, веде себе некоректно з набагато старшим від себе, свідомо приїхав на гостину перевірити, чим дихають класові вороги, чи Андріян Кушнір, у якого комуна відібрала сина, а Мусій нажите майно. Неприязнь була взаємною, але не Кушнір ініціатор таких стосунків, а Мусій Швачка, і трагічна розв'язка їхніх взаємин була спровокована саме його поведінкою.

Нарешті драматичною є і доля племінниці Мар'яни, відрахованої з інституту як дочки куркуля. Дівчина обурена, адже дев'ять років навчалася в гімназії, і, дякуючи більшовицькій політиці, залишилася на узбіччі життєвої магістралі. Вона намагається знайти підтримку у дядька-активіста, партійця, пробує «поспитати», чи дав би той «незаможницьку» довідку. Можна констатувати мову, що письменник змалював її гоноровою, що зовнішній вигляд свідчив про достаток сім'ї, вона дещо з викликом поводитися в товаристві. Та уважне заглиблення в деталі психологічного портрету дівчини засвідчує її тактовність, відчуття ситуації. Помітно, що Г. Косинка не поділяв кадрової «політики» системи, обмежень прав на освіту певних категорій населення. Свідченням цьому є факт, що після нищівної критики новели «Політика» письменник замовк майже на чотири роки. І лише в 1930 році з'явилися «Змовини», де центральною проблемою постала драма заможного селянства на новому етапі – у процесі колективізації, що теж супроводжувалася розкуркулюванням. Письменник

не міг прийняти класових, політичних обмежень права на освіту, в душі відстоював справедливість. У новому творі він бодай штрихом, але повторно порушив цю проблему. Герой новели – заможний селянин шукає порятунку від розкуркулення шляхом одруження доньки з незаможником, хоча йому до душі як майбутній зять був син такого самого господаря. *«Та що з того, – подумав Рудик, – як йому, козакові, самому батька рідного зрікатися, щоб на інженера вивчитися?»* [3, с. 182].

Для 20-х років це була дійсно складна проблема: класова ідеологія руйнувала морально-етичні устої роду, газети рясніли оголошеннями молоді, що відмовлялася від батьків, змінювала прізвища, щоб вижити в соціальних умовах доби, пристосуватися до них.

Художній світ новели. Жанрово-стильові особливості, система тропів майстерно підпорядковані розкриттю розглянутого в статті провідного дискурсу. Початок новели типовий для стилю прозаїка: без зайвих описів, вступів маємо монолог головного героя, який визначає тональність твору, вносячи від самого початку і елемент таємничості і водночас, поза сумнівом, вибудовує логіку осмислення світоглядних та морально-етичних позицій Мусія Швачки. Уже перша фраза чітко орієнтує реципієнта на домінуючий мотив мислення персонажу, у ній відчутний прихований іронічний відтінок.

Письменник традиційно визначає час і простір: події розгортаються протягом різдвяного вечора, просторово – це збори в дорогу, поїздка до рідні на свято і – гостювання.

Паралельно автор вдається до прихованого підтексту, який сприяє глибокому розкриттю соціально-економічних підвалин народження конфлікту. Цей прийом дозволяв робити доступною важливу інформацію, як зазначав свого часу В. Фашенко, читачеві підготовленому (реципієнтові), коли «ситуації вимагають трохи творчості від читача, бо ремарки скупі або просто опущені...» [6, с. 119].

З підтексту постає хронотоп попередніх десятиліть, розкриваються причинно-наслідкові умови конфлікту, уважно осмислені, сформовані в систему натяки, штрихи вимальовують панораму драми трудового селянства в межах суспільних обставинах, саме драми народу, а не подвижницький, жертвний шлях боротьби вчорашнього незаможника, нині комуніста, що постав проти роду.

Межовою подією в руйнації роду стало розкуркулення рідні Мусієм Швачкою понад три роки тому. Та ця подія, особливо грабіжницький акт проти Кушніра, постає в моменти напруження, мотивним маркером як щось тривожне, як передчуття розплати. По дорозі на зустріч із родом ця думка спливала в голові Мар'яни, далі з настороженістю згадує її Мусій, і насамкінець підводить ризику Кушнір. Спогад подано як градацію емоцій від згадуваного, з наростанням тривоги: *«а не забула Мар'яна», «уяви, не забув ще й досі»* (Мусій Швачка), нарешті – *«умру – не забуду: грабіж»* (Андріян

Кушнір). Подібним маркером через твір проходить револьвер у руках Мусія. Підсиленню трагедії, її неминучості сприяють окремі елементи, які можна віднести до обрамлення: перша фраза новели – монолог Швачки *«три годи не пив з багачами...»* переходить у фінальну зустріч, під час якої Мусій спрагло пив горілку і запальною поведінкою у нетверезому стані напросився на фінальну драму. Ще штрих: монолог – початок *«три годи... як на ножках був»*, а в фіналі реально помирає з кабаницьким ножом у грудях.

Г. Косинка звертається до символіки, що сягає корінням біблійних традицій: родина збирається на Святвечір, де діти вшановують батьків, славлять народження Сина Божого. А закінчується все гріхом, смертю. Сама поява безбожника комуніста Мусія Швачки вносить настороженість у родинне свято: ось заїхали Швачки в двір, *«у хаті колядували»* [3, с. 175], а з появою їх спів затих, запанувала сувора тиша. У розпалі вечора за відсутністю ображеного Мусія, який вийшов у двір, знову *«Хата співала»* [3, с. 178], а повернення закінчилося сваркою і вбивством. Гармонує з настроями, з розвитком драматичного розгортання подій стан природи, майстерно підібрані символи, метафори, які поглиблюють емоційне і естетичне сприйняття новели як талановитого набутку автора.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Андрусяк І. Щоб було над нами небо / І. Андрусяк // Косинка Г. Вибрані твори. – Х. : Веста. Вид-во „Ранок”, 2005. – С. 3–22.
2. Жулинський М. Із забуття – в безсмертя (сторінки призабутої спадщини). – К. : Дніпро, 1990. – 447 с.
3. Косинка Г. Заквітчаний сон. – К. : «Веселка», 1990. – 287 с.
4. Мовчан Р. Український модернізм 1920-х : портрет в історичному інтер'єрі. – К. : Вид-й дім «Стилос», 2008. – 541 с.
5. Словник української мови. – Т. 2. – К. : Вид-во «Наукова думка», 1971. – 550 с.
6. Фашенко В. Із студій про новелу. – К. : «Рад. письменник», 1971. – 215 с.
7. Штонь Г. З когорти майстрів / Григорій Штонь// Григорій Косинка. Гармонія. Оповідання, публіцистика, спогади про Григорія Косинку. – К. : Дніпро, 1988. – С. 8–20.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Поляруш Олег Євгенович – кандидат філологічних наук, професор кафедри української літератури КДПУ ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: літературний процес ХХ століття.